

Når man rammer muren

- en kvalitativ undersøgelse af nyuddannede akademikers møde med arbejdsløsheden

Juli 2012

Udført for Danske Studerendes Fællesråd af UngdommensAnalyseEnhed

Indhold:

Side 2: Undersøgelsens formål og metode

Side 4: Hvad adskiller deltagerne – og hvilke oplevelser har de tilfælles?

Side 5: Hvem forbereder dig på, at du kan blive arbejdsløs?

Side 7: Når identiteten kommer under pres fra arbejdsløsheden

Side 11: Mødet med beskæftigelsessystemet

Side 14: Netværket og omgangskredsens betydning

Undersøgelsens formål og metode

Denne kvalitative undersøgelse af, hvordan oplevelsen af langvarig arbejdsløshed påvirker nyuddannede akademikere, er udført for Danske Studerendes Fællesråd af seniorkonsulent, cand.scient.anth. Mads Engholm, UngdommensAnalyseEnhed.

Undersøgelsen bygger på semistrukturerede open-ended interviews med ni unge akademikere, som alle har afsluttet deres akademiske uddannelse i efteråret 2010 eller i løbet af 2011 og som alle har været arbejdsløse i en sammenhængende periode på mindst et halvt år siden afslutningen på deres uddannelse.

Deltagerne er rekrutteret primært gennem UngdommensAnalyseEnheds henvendelse til deltagere i en tidligere undersøgelse "Studererøkonomi 2010" og sekundært gennem Danske Studerendes Fællesråds netværk.

Der er foretaget to gruppeinterviews på henholdsvis 76 og 70 minutter med tre deltagere i hver samt tre individuelle interviews på henholdsvis 54, 41 og 41 minutter med deltagere, som bor uden for Hovedstadsområdet.

Undersøgelsens formål

I undersøgelsen stræber vi efter at lade et antal nyuddannede arbejdsløse akademikeres oplevelser og erfaringer komme klart til udtryk samtidig med, at vi analyserer os frem til og fokuserer på et begrænset antal temaer og sammenhænge, der i et vist omfang kan forklare eller perspektivere disse oplevelser og erfaringer.

Det ligger uden for undersøgelsens formål og omfang at komme med en samlet analyse af de nyuddannede akademikeres arbejdsløshedsproblemer, ligesom vi også afholder os fra at drage større konklusioner eller komme med anbefalinger på grundlag af undersøgelsens resultater.

Hvad har vi spurgt deltagerne om?

I interviewene er deltagerne blevet spurgt om deres oplevelser inden for fire overordnede emner:

- *Facts om den enkeltes forløb:* Hvor længe har du været arbejdsløs? Hvad er din konkrete jobsøgningshistorie?
- *Overgang fra studie til arbejdsmarked:* Hvordan opleves det at gå fra at være studerende til at være arbejdsløs? Var du på studiet forberedt på, at du kunne ende som arbejdsløs? Hvordan forbereder dit studie dig på jobsøgning og risikoen for arbejdsløshed?
- *Oplevelsen af arbejdsløsheden og dens konsekvenser:* Hvordan påvirker det din personlige og faglige identitet; dit selvværd; din oplevelse af at tilhøre et fagligt fællesskab; dine muligheder for at opnå og fastholde et arbejde; dit personlige netværk; dine planer og drømme for fremtiden?

- *Hvad oplever du som årsager til din arbejdsløshed? Hvilke forhindringer oplever du, der er for at du kan få et job? Hvem kan fjerne dem og hvordan? Hvad kan og vil du selv gøre?*

Hvem er deltagerne i undersøgelsen?

Profilen på de ni deltagere er:

- *Louise: 29 år, færdiguddannet fra RUC i november 2010 som kandidat i miljøbiologi og TekSam (teknologi og samfund), var arbejdsløs syv måneder efter uddannelsens afslutning.*
- *Mette: 30 år, færdiguddannet fra Aarhus Universitet (DPU) i november 2010 som kandidat i IT-didaktisk design, har været arbejdsløs i seksten måneder (inkl. et halvt år i løntilskudsstilling) siden afslutningen på uddannelsen.*
- *Mia: 29 år, færdiguddannet fra Københavns Universitet i april 2011 som kandidat i antropologi, har været arbejdsløs i seks måneder efter afslutningen af uddannelsen og starter i løntilskudsstilling i maj 2012.*
- *Ida: 29 år, færdiguddannet fra Aalborg Universitet i oktober 2010 som sociolog, har været arbejdsløs i syv måneder siden afslutningen på uddannelsen og er nu i løntilskudsstilling.*
- *Rikke: 30 år, færdiguddannet fra Syddansk Universitet i august 2011 som kandidat i erhvervsøkonomi og erhvervsjura, har været arbejdsløs i syv måneder siden afslutningen på uddannelsen.*
- *Anna: 26 år, færdiguddannet fra Danmarks Tekniske Universitet i august 2011 som civilingeniør, har været arbejdsløs i otte måneder siden afslutningen på uddannelsen.*
- *Katrine: 28 år, uddannet fra Aalborg Universitet i juni 2011 som kandidat i turisme og sociologi, har været arbejdsløs i ti måneder siden afslutningen på uddannelsen.*
- *Lars: 27 år, uddannet fra Aalborg Universitet i august 2011 som kandidat i samfundsøkonomi, har været arbejdsløs i otte måneder siden afslutningen på uddannelsen.*
- *Jane: 30 år, uddannet fra Københavns Universitet i december 2010 som farmaceut, har været arbejdsløs i seksten måneder siden uddannelsens afslutning (inkl. igangværende løntilskudsstilling).*

Da en række af deltagerne har ønsket anonymitet, har vi valgt at anonymisere alle deltagere ved at give dem fiktive fornavne.

Undersøgelsens resultater

Hvad adskiller deltagerne – og hvilke oplevelser har de tilfælles?

Ud fra deltagerne oplysninger om deres situation tegner der sig et billede af, at på en række væsentlige punkter har deltagerne i undersøgelsen forskellige vilkår. Det bør man huske som baggrund, når man søger efter de fælles felter for oplevelser og erfaringer, vi ønsker at se nærmere på i denne undersøgelse.

- *Faglighed og fagets arbejdsløshedshistorik:* Deltagerne uddannelse spænder over humanistiske, samfundsvidenskabelige og naturvidenskabelige kandidater til en ingeniør og en farmaceut. Mens der på en række af de humanistiske, samfundsvidenskabelige og naturvidenskabelige uddannelser i mange år har været en forholdsvis høj arbejdsløshed blandt nyuddannede, er det en nyere tendens, at dette også gør sig gældende inden blandt farmaceuter, ingeniører og samfundsvidenskabelige uddannelser som jura og økonomi. Dermed må der også forventes at være en forskel på, hvor meget eller hvor lidt forestillinger om risikoen for arbejdsløshed typisk har fyldt blandt de næsten færdiguddannede eller de nyuddannede inden for faget.
- *Geografi:* De fleste af deltagerne er bosat i Hovedstadsområdet, mens de øvrige bor i eller tæt på de større byer i provinsen, hvor de er uddannede. Dermed må der også forventes at være forskelle på, hvor store og forskelligartede de lokale arbejdsmarkeder for akademikere er og dermed hvilke lokale muligheder de har for at finde arbejde i lokalområdet.
- *Familiesituation:* De fleste af deltagerne har ikke børn og har kun deres egen økonomi til at drive en husholdning på, mens de øvrige deler husholdningsøkonomi med en samboende færdiguddannet partner og en enkelt har barn. Dette giver på den ene side forskelle på det økonomiske råderum og på den anden side på, hvor mobile og fleksible deltagerne kan være som jobsøgende og i den generelle tilrettelæggelse af deres liv i forhold til deres familiemæssige forpligtelser.

Selv hvis man tager disse forskelligheder med i analysen, er der fire felter, hvor deltagerne oplever generelt synes at pege i samme retning, så der kan tegnes et sammenhængende billede:

- Oplevelsen af ikke at være forberedt på arbejdsløsheden.
- Arbejdsløshedens negative indflydelse på deltagerne selvforståelse, faglighed og handlemuligheder.
- Oplevelsen af, at beskæftigelsessystemet i højere grad handler om mistillid og kontrol end om at hjælpe dem med at finde beskæftigelse.
- Betydningen af at have et godt fagligt og personligt netværk.

Disse fire emner behandles hver for sig i de efterfølgende afsnit.

Hvem forbereder dig på, at du kan blive arbejdsløs?

Som nævnt tidligere er der mellem de forskellige fagområder stor forskel på, hvor udbredt arbejdsløsheden blandt nyuddannede var, før den økonomiske krise medførte en markant stigning i ledighedstallene. Inden for nogle fagområder, eksempelvis humaniora og dele af samfundsvidenskaberne, var der også før krisen en forholdsvis stor del af de nyuddannede, som måtte bruge flere år på at vinde fodfæste på arbejdsmarkedet. På andre, eksempelvis farmaci, betød den store efterspørgsel efter nyuddannede, at arbejdsløsheden var nærmest ikkeeksisterende.

Er faget vant til at forholde sig til arbejdsløshed?

I de fag, hvor arbejdsløshed for nyuddannede længe har været et vilkår, man måtte regne med, virker det som om, at man i højere grad har været vant til at tale om det på studiet. Det giver Mia, antropologen i undersøgelsen udtryk for, når hun siger, at alle studerende snakkede om det, selv om det ikke var noget, man tog op officielt fra studiets side.

Til gengæld giver Jane, farmaceuten i undersøgelsen, udtryk for, at arbejdsløsheden kom som et chok, fordi ingen havde forberedt hende på, at det kunne ske:

”Da jeg startede, da skreg hele biotek og apotekerne på farmaceuter. Så jeg regnede med, at jeg skal lige have en måneds ferie og så skal jeg nok finde mig et job på den ene eller den anden måde. Så det var overhovedet ikke noget, jeg var blevet forberedt på, fordi de netop reklamerede med, at hvis du bliver farmaceut, så uddanner du dig direkte ud i industrien eller på apoteket.”

Mellem disse yderpunkter ligger de andre deltagere i undersøgelsen, eksemplificeret ved Katrine, som er kandidat i turisme og sociologi. Hun svarer, at godt nok hørte hendes årgang af studerende i medierne, at det var svært at få job, samtidig med at de så, at gamle medstuderende gik ledige. Men de troede alligevel ikke det var så galt, som det viste sig at være.

Uddannelsesstederne kan bidrage til forberede de studerende på arbejdsløshedsrisikoen

Deltagerne i undersøgelsen peger på, at uddannelsesstederne bør være med til at forberede deres kandidatstuderende på, at arbejdsløshed er en reel risiko, så det ikke bagefter kommer som et chok, hvis man er blandt dem, der rammes. Syddansk Universitets Karrierecenter og De Studerendes Erhvervskontakt, som dækker de ingeniørstuderende på en række uddannelsessteder, fremhæves som gode eksempler på, hvordan man kan trække viden om arbejdsmarkedet og dets vilkår ind på slutningen af uddannelserne.

Deltagerne kommer i løbet af interviewene med en række forslag til, hvordan uddannelsesstederne i hverdagen kan forberede deres studerende – og også gerne bakke dem op, når de ér blevet ramt af arbejdsløsheden:

- Uddannelsens undervisere kan tale med de studerende om den situation, man møder som nyuddannet, fx i forbindelse med starten på specialeprocessen.

- Uddannelsen kan skabe muligheder for, at de studerende møder og etablerer netværk med tidligere studerende, hvis erfaringer de kan trække på. Det kan eksempelvis give inspiration, hvis man kan læse jobansøgninger fra fagfæller, der har fået job.
- Uddannelsen kan hjælpe de studerende med at klargøre og beskrive de kompetencer, de tager med sig fra uddannelsen og vise bredden i de forskellige steder, hvor disse kompetencer kan bruges på arbejdsmarkedet.
- Uddannelsen kan understøtte dannelsen af netværk ud til "den virkelige verden" og arbejdsmarkedet, som fx Karrierecentret på SDU og De Studerendes Erhvervskontakt, så de studerende selv under uddannelsen får opbygget kontakter til det arbejdsmarked, de senere skal søge ud på. Det kan fx være ved at sørge for, at der er plads i studieordningerne til praktik og relevante studiejobs, der gør at man kan målrette sit netværk og sin uddannelse i forhold til at få arbejde.
- Uddannelsen kan stille en læsesal til rådighed for deres nyuddannede jobsøgende, så man kan holde modet oppe hos sine holdkammerater og samtidig fastholde, at man er en del af et fagligt miljø.
- Uddannelsen kan præsentere deres kandidatstuderende for de forskellige aktører og regelsæt i beskæftigelsessystemet, så de studerende er i stand til at handle, når/hvis de som nyuddannede arbejdsløse mødes med forskellige meldinger fra forskellige dele af beskæftigelsessystemet.

Det faglige fællesskab er med til at fastholde motivationen og normaliteten

Flere af deltagerne fortæller, at de aktivt har brugt deres studiekammerater, som blev færdige omtrent samtidig med dem selv, til at holde modet oppe, dele informationer om stillingsopslag og andre muligheder, inspirere og motivere hinanden og bevare den faglige og personlige selvrespekt, fordi man stadig har en omgangskreds, hvor fagligheden er omdrejningspunktet og hvor man oplever, at de andre forstår de vilkår, man har som arbejdsløs i det givne fag.

Som en af deltagerne siger, så giver det hende en tiltrængt følelse af, at hun stadig er normal, når hun er sammen med sine gamle medstuderende, i modsætning til oplevelsen af, at der er noget galt med en, som man let kan få, hvis man hele tiden skal forholde sig til udenforståendes reaktioner på arbejdsløsheden. Og så kan det give håb for ens egen fremtid, når man ser, at ens fagfæller efterhånden begynder at få arbejde,

Det peger på, at uddannelsesstedet også med fordel kan gøre en indsats for at understøtte opbygning af netværk mellem de studerende, mens de stadig er på uddannelsen, så de kan give hinanden hjælp til selvhjælp i tilfælde af arbejdsløshed.

Når identiteten kommer under pres fra arbejdsløsheden

Deltagernes oplevelser af problemer med opretholdelsen af selvrespekten og fagligheden under langvarig arbejdsløshed afspejler i høj grad, at de er vidensarbejdere. Deres arbejds motivation og selvforståelse bygger på oplevelsen af, at de har en omfattende viden, de har lært at bruge effektivt til at udføre noget vigtigt. Den akademiske uddannelse sigter i sin grundstruktur på at lære dem, dels hvordan de opnår en høj grad af kontrol over deres egen arbejdssituation og dels hvordan de løbende udvikler deres faglige kompetencer, så de bliver ved med at være konkurrencedygtige.

På mange akademiske uddannelser kulminerer denne læring i specialeprocessen, hvor den studerende bruger uddannelsens sidste halve år eller mere på at udvælge et emne, som de gennem valg inden for fagets metoder og teorier skal behandle selvstændigt og selv strukturere i det, der typisk er uddannelsens længste skriftlige opgave.

Det er derfor ikke så mærkværdigt, at de nyuddannede arbejdsløse ofte kan opleve en stor kontrast mellem de forestillinger, de har med fra specialeskrivningen og den arbejdsløses virkelighed, hvor beskæftigelsessystemets krav på mange måder begrænser den arbejdsløses frihed til selv at prioritere og strukturere sin tid og sin indsats og hvor der samtidig er mange begrænsninger på deres muligheder for at opdatere og udvide den viden, de er dybt afhængige af for at finde arbejde inden for deres felt.

Arbejdsløsheden er forbundet med stærkt negative oplevelser og følelser

Man kan få en fornemmelse af, hvor meget der er på spil i forhold til deres selvforståelse og trivsel, ved at se på de kerneudtryk, de forbinder med oplevelsen af arbejdsløsheden og det tilknyttede beskæftigelsessystem: ubehag, irritation, skam, ensomhed, depression, kedsomhed, tab, håbløshed, misundelse, pinlighed, umyndiggørelse og afmagt. Stærke og ubehagelige følelser, som indikerer, at arbejdsløsheden spiller en klart negativ rolle i deres liv.

Her er en række eksempler på, hvordan deltagerne konkret oplever, at arbejdsløsheden påvirker deres personlighed og faglighed negativt:

- Beskæftigelsessystemets fokus på kontrol er umyndiggørende. Det fjerner ens motivation, når man føler sig behandlet som en skoleelev, der skal møde op til aktivering kl. 9 og gå igen kl. 15 uden at det giver noget brugbart input til, hvordan man finder arbejde.
- Offentlighedens fokus på den voksende arbejdsløshed gør en deprimeret, hvis man lytter for meget til det.
- Mødet med fordomme om, at unge akademikere er dovne og ikke gider arbejde i fx Netto, lægger et pres på den enkelte arbejdsløse, når man skal forklare over for sine omgivelser, hvorfor man koncentrerer sig om at få et arbejde inden for det felt, hvor ens faglighed kan bruges og hvor man har muligheder for en langsigtet karriere.

- Hvis man som arbejdsløs ikke har muligheder for at opgradere sin faglige viden, kommer man efter kort tid bag i køen efter de, der er uddannet senere end en selv, fordi deres viden er frisk og opdateret inden for faget.
- Man risikerer at blive ensom, når man ikke længere er en del af det faglige fællesskab på uddannelsen og når man samtidig er i konkurrence med ens gamle studiekammerater om de ledige stillinger.
- Usikkerheden om, hvad man skal på bare lidt længere sigt, er nedbrydende, når man er vant til selv at skulle strukturere sit liv og lægge planer. Med en af deltagernes egne ord ved man ikke, om man er købt eller solgt.
- Mangelen på en fast hverdag med klare mål gør, at man kan miste motivationen til at holde fast i, at dagen skal struktureres. Især de lange, kedelige dage, hvor der intet sker, kan tage hårdt på en.
- Man kan blive desperat af at se andre ramme 2-års-grænsen, hvor de mister deres dagpenge, mens man samtidig hører sit eget dagpenge-ur tikke af sted.
- Når man ikke får et nyt fagligt fællesskab som omdrejningspunkt i form af et arbejde, der kan erstatte det, man havde på studiet, får ens faglighed et knæk.
- Selvværdet styrtdykker, når man kommer i tvivl, om man kan noget, der er noget værd. For der må jo være noget i vejen med det, man kan, når man ikke kan få arbejde.
- Det kan være flovt og ydmygende og føles kynisk at skulle plage sit personlige og faglige netværk om at hjælpe en med at finde arbejde. Det ødelægger ens værdighed og erstatter ens følelse af at være i stand til at klare sig selv med behovet for at sælge sig selv.
- Hvis en velmenende familie eller omgangskreds bliver ved med at spørge til, om man nu gør sin jobsøgning godt nok og i det hele taget altid sætter fokus på arbejdsløsheden, kan det være med til at låse en endnu mere fast i, at man først og fremmest er arbejdsløs, fordi man får svært ved at have et fællesskab med andre, hvor det er andre ting end netop arbejdsløsheden, der er hovedsagen.
- Især om vinteren kan det være hårdt ikke at have noget at stå op til.
- Man føler sig overhalet af de jævnaldrende, der med succes har fået arbejde, familie og børn, mens man selv føler sig låst fast i arbejdsløshed og mangel på succes. På den måde bliver det tydeligt, at der sker en polarisering blandt ens jævnaldrende, når man sammenligner deres livsvilkår nu med dengang, man var studerende.
- Man oplever, at man bliver dummere, når man ikke får mulighed for at videreudanne sig.

- Man føler ubehag og skam over, at udenforstående hører, at man er arbejdsløs.
- Efter mange afslag på ansøgninger får man en pessimistisk opfattelse: det ser ud til at være et dejligt job, men jeg får det ikke.
- Man har en pinlig følelse af, at man har et rabatskilt i panden: tag mig, jeg er overmoden, men billig!

Ansvar for egne valg og skylden for egen arbejdsløshed?

Graden af påvirkning er naturligvis forskellig fra den ene person til den anden. For nogle drejer det sig om kortere perioder eller om kilder til irritation, der ikke ser ud til at ændre grundlæggende på deres selvforståelse over længere tid. Men for andre har oplevelserne mere langvarige og dybe negative konsekvenser i form af, at der skabes en nagende tvivl om, hvorvidt ens faglighed og evner slår til.

Et eksempel er Katrine, som beskriver, at hendes selvværd styrtdykkede, fordi hun kom i tvivl, om hun kunne noget, der er noget værd. Der måtte jo være noget i vejen med det, hun kunne, når hun ikke kunne få arbejde.

Det kan tolkes sådan, at også blandt de veluddannede og reflekterende unge, som forstår hvordan den økonomiske krise er en afgørende årsag til den høje grad af arbejdsløshed, finder man tendenser til at give sig selv skylden for, at man er arbejdsløs. Den fortolkning passer med resultater fra det seneste tiårs forskning i danske unges identitet og uddannelsesmønstre på bl.a. Center for Ungdomsforskning. Ifølge denne forskning er den dominerende grundopfattelse hos nutidens unge, at livet består af valg, hvor de selv er ansvarlige for at blive en succes ved at træffe de rigtige valg. Konsekvensen af en sådan individualiseret forståelse af, hvordan succes skabes, er at de unge også i høj grad ser det som deres eget ansvar, hvis de ikke oplever succes, fordi det må skyldes, at de har truffet de forkerte valg.¹

For nyuddannede arbejdsløse ser konsekvensen ud til at være, at mange af dem ofte må kæmpe med en underliggende følelse af, at de som personer må have gjort et eller andet forkert, siden de ikke kan finde arbejde. Hvis skylden på den måde vendes indad i en situation, hvor man samtidig oplever, at man har meget få og begrænsede muligheder for at rette op på situationen, kan konsekvensen blive et tab af selvrespekt og selvtillid og dermed også en svækkelse af den enkeltes evner til at mobilisere de kræfter, der skal til for at finde arbejde eller stå arbejdsløshedsperioden igennem.

Hvordan kæmper man mod presset på identiteten?

Deltagerne i undersøgelsen peger på forskellige strategier for, hvordan de kan modgå det negative pres, arbejdsløsheden lægger på deres selvforståelse og selvrespekt:

¹ Se bl.a. Knud Illeris m.fl. (2002): Ungdom, identitet og uddannelse.

- Man kan fastholde troen på sin faglighed ved at udbygge sit netværk inden for faget, ved at følge med i udviklingen i fagets brancher, ved at danne grupper af nyuddannede studiekammerater som støtter hinanden i jobsøgningsprocessen og ved at vedligeholde og supplere sin faglige viden gennem kurser, løntilskudsjob og virksomhedspraktikker.
- Man kan dyrke omgangen med sit personlige netværk af familie og venner, hvor man beskæftiger sig med ting, der ikke primært handler om arbejdsløsheden og hvor man får positiv anerkendelse fra de mennesker, der betyder noget for en. Der kan man søge solidaritet, sympati og en bekræftelse af, at man er et normalt menneske med gode kvaliteter, der bare uheldigvis er arbejdsløs lige nu.
- Man kan genvinde kontrollen med sin hverdag og oplevelsen af normalitet, så man undgår de demotiverende indholdsløse dage ved at skabe en ny struktur, hvor man stiller krav til sig selv. Det kan være ved daglige besøg i motionscenteret, ved at fastholde sit engagement i interesser og fritidsaktiviteter som sport, musik eller frivilligt socialt arbejde, ved at skemalægge sin jobsøgningsproces så man fastholder sin arbejdsdisciplin, ved at hjælpe vennerne når de har behov for det eller ved at prioritere samværet med familien.

Flere deltagere peger på, at beskæftigelsespolitikkenes begrænsninger i arbejdsløses muligheder for at supplere og vedligeholde sin faglighed er en væsentlig hæmning for, at man netop kan fastholde motivationen og oplevelsen af at være konkurrencedygtig inden for sit fag. Her ser vi igen et udtryk for, at akademikere ofte er specialiserede vidensarbejdere, der konkurrerer på fagområder, der er under hastig udvikling og hvor man derfor hurtigt kan se værdien af sin specialistviden forringet, hvis man ikke løbende kan opdatere den gennem sit arbejde eller på anden vis.

Mødet med beskæftigelsessystemet

Undersøgelsens titel er inspireret af en af deltagernes beskrivelse af hendes første møde med beskæftigelsessystemet som nyuddannet og arbejdsløs:

”Jeg får lidt et halvfærdigt forløb [hos anden aktør], som ikke rigtig ved noget om akademikere og akademikers arbejdsløshed. [...] Der var ikke så meget hjælp at hente fra anden aktør. De ansatte i ét væk, så det var nye folk hele tiden [...] Jeg er uddannet farmaceut, så jeg ville jo meget gerne have, at der var noget kontakt ud mod [medicinal]industrien, men det var der overhovedet ikke noget af. Så det var lidt panden mod en mur. Det var mit første møde med systemet.” (citater: Jane)

Oplevelsen af at løbe panden mod en mur afspejler tilsyneladende sammenstødet mellem to ganske forskellige opfattelser af, hvordan man skaber den personlige motivation, der behøves for at opnå de resultater man ønsker – i dette tilfælde, at den arbejdsløse finder et arbejde. På den ene side har vi den akademiske uddannelseskultur, de nyuddannede akademikere kommer fra. Her er idealerne evnen til at arbejde selvstændigt, kritisk tænkning og den enkeltes motivation til og ansvar for fortløbende at gå i dybden med sit vidensfelt. På den anden side har vi det beskæftigelsessystem, de møder som arbejdsløse, hvis logik bygger på standardiserede kategorier og tilbud og på at kontrollere og strukturere den arbejdsløses adfærd.

På det grundlag kan det ikke undre, at deltagerne i undersøgelsen finder det demotiverende, når de oplever, at beskæftigelsessystemet er mere optaget af at kontrollere dem end af at hjælpe dem med at finde et arbejde eller at håndtere situationen som arbejdsløs.

Deres kritik af beskæftigelsessystemet går på følgende punkter:

- **Man mødes med mistillid i stedet for tillid:**

Rikke peger på, at udgangspunktet for beskæftigelsessystemet tilgang til den arbejdsløse tilsyneladende er *”du snyder!”* i stedet for *”du vil gerne arbejde”*. Mette oplever, at jobcenteret møder hende med mistanken om, at hun er doven og at det er årsagen til, at hun ikke har fundet arbejde. For Lars udtrykkes systemets mistillid og behov for at kontrollere den arbejdsløse ved kravet om, at man som dagpengemodtager ugentligt skal bekræfte, at man stadig er jobsøgende ved at trykke på *”dødmandsknappen”*² på Jobnet, selv om det ikke tjener noget synligt formål i forhold til at hjælpe en med at finde arbejde. Tilsvarende oplever Mette, at det er kontrol for kontrollens egen skyld, når hun skal ringe til jobcentret og tale med dem, selv om hun ikke har noget at spørge dem om. Og Jane, Ida og Mia oplever, at systemet mere fokuserer på trusler og sanktioner end på at skabe en positiv motivation for at finde arbejde.

- **Systemet mangler ofte de nødvendige redskaber til at hjælpe arbejdsløse akademikere:**

Som Janes eksempel ovenfor peger på, har dele af beskæftigelsessystemet ikke den nødvendige virksomhedskontakt eller branchekendskab inden for nogle akademiske fag. Det begrænser deres mulighed for at hjælpe specialiserede akademikere med at skabe de nødvendige kontakter, som

² En dødmandsknap er en sikkerhedsanordning i eksempelvis et lokomotiv i form af en knap eller pedal, som føreren hele tiden skal trykke på. Hvis føreren af den ene eller den anden grund slipper dødmandsknappen eller undlader at aktivere den, standser køretøjet automatisk.

kan hjælpe dem med at finde arbejde. Mia oplever, at det lokale jobcenter ikke var vant til at arbejde med akademikere og havde svært ved at sætte sig i akademikernes arbejdsmarked. Derfor fik samtalerne med jobcentret karakter af, at *"vi skal lige høre, om du laver noget..."*.

- **Systemet begrænser din mulighed for at vedligeholde og opdatere din viden:**

Jane og Rikke peger på, at selv om man er motiveret til at gøre en indsats for at vedligeholde sin faglige viden eller udbygge den, så man stadig er konkurrencedygtig på det akademiske arbejdsmarked, så er beskæftigelsessystemet ikke indrettet til at anerkende og imødekomme dette behov. Konsekvensen er en oplevelse af, at beskæftigelsessystemet er medvirkende til, at man bliver dummere eller mindre fagligt kompetent end man var før.

- **Systemets kontrolmekanismer virker umyndiggørende og tilfældige:**

Jane, Mia og Ida peger på, hvordan de oplever systemet som umyndiggørende, fordi deres tid og frihed bliver sat under administration. Jane oplever eksempelvis, at hendes anden aktør behandler hende, som om hun var tilbage i folkeskolen som elev. Det undergraver hendes motivation til at deltage i aktiviteterne hos aktøren, fordi hendes værdighed som voksent og selvstændigt individ sættes under pres. Samtidig peger flere på frustrationen over, at systemet gør mere ud af tilsyneladende tilfældige kontrolmekanismer og aktiviteter end af at motivere og hjælpe dem til at finde arbejde. For eksempel udtrykker Katrine det sådan, at det svarer til at blive sparket, når man allerede ligger ned, dvs. er i en udsat situation, og selv om man virkelig gør en indsats for at ud på arbejdsmarkedet, mens Mette kritiserer systemets stivhed og mangelen på den fleksibilitet, man er vant til at arbejde med som studerende på en akademisk uddannelse.

- **Systemet er kompliceret at finde rundt i:**

Her går kritikken særligt på, at det er komplekst og krævende for den arbejdsløse at sætte sig ind i systemets logik og krav og at følge med i ændringer af reglerne. Lars og Ida peger i den sammenhæng på, at beskæftigelsessystemet hurtigt straffer dagpengemodtageren for misforståelser eller mindre forsømmelser, så det kan have mærkbare økonomiske konsekvenser, hvis man begår fejl. Lars peger også på, at ingen havde forberedt ham på, hvordan han skulle agere i forhold til de forskellige aktører i beskæftigelsessystemet (A-kasse, fagforening, jobcenter og anden aktør) – og både han og Mia oplever, at man får mange forskellige svar på det samme spørgsmål, alt efter hvem i systemet man spørger, hvilket selvsagt øger forvirringen og risikoen for, at man som arbejdsløs begår fejl i forhold til at leve op til systemets krav.

Det heldige møde med den kompetente aktør

Som kontrast til den brede kritik af det samlede beskæftigelsessystem roser flere af deltagerne i undersøgelsen den anden aktør, der har stået for en del af aktiviteterne i deres arbejdsløshedsforløb. Rosen bygger på, at en anden aktør, der har indsigt og målrettede kompetencer inden for akademikeres arbejdsfelt og som har tillid til, at de gerne vil i arbejde, kan være en stor hjælp i forhold til at håndtere sin arbejdsløshed og til at finde arbejde. Denne ros står i klar kontrast til kritikken af de anden aktører, der ikke kender akademikernes arbejdsmarked og vilkår og som opleves som kontrollerende, fordomsfulde eller mistroiske.

Den positive oplevelse er i det hele taget at møde en kvalificeret aktør, der for det første anlægger en langsigtet, individuel tilgang til hver enkelt arbejdsløs, for det andet hjælper den enkelte arbejdsløse med igen at få kontrol over sine ressourcer og for det tredje sætter gang i noget strategisk tænkning, som kan give den arbejdsløse nye indsigter i sit arbejdsmarked og ny inspiration til at søge arbejde.

Generelt er indtrykket fra undersøgelsens deltagere, at de unge akademikere møder op med et ønske og en forventning om, at beskæftigelsessystemet gør en målrettet, individorienteret indsats for at hjælpe dem med at finde løsninger på de specifikke problemer, der ligger i vejen for at de kan få arbejde. I det omfang de møder en sådan tilgang i beskæftigelsessystemet, oplever de til gengæld ofte, at de har mange individuelle ressourcer og en stærk personlig motivation til at finde arbejde, som de kan mobilisere i jobsøgningen, fx gennem den personlige indsats for at finde virksomhedspraktikker eller løntilskudsjob eller i deres indsats for at udbygge deres arbejdsmarkedsrelevante personlige netværk.

Netværket og omgangskredsens betydning

Akademikernes Centralorganisation viser i 2010-undersøgelsen "Det frie valg eller det frie fald?" om overgangen fra studiet til arbejdsmarkedet, at 39 % af de akademikere, som deltog i undersøgelsen, vurderer at netværk var en afgørende faktor i, at de fik deres første job som nyuddannede.³ På den baggrund er det ganske relevant at spørge til, hvilke roller netværk og omgangskreds spiller for undersøgelsens deltagere i deres møde med arbejdsløsheden og i deres strategier for, hvordan man finder arbejde.

Hvis vi ser tilbage på afsnittet om, hvordan undersøgelsens deltagere forsøger at modvirke det negative pres på identiteten, som arbejdsløsheden medfører, så fremgår det, at netværket og omgangskredsen er vigtige elementer i de tre strategier, der tegner sig:

- Man kan fastholde troen på sin faglighed ved at udbygge sit netværk inden for faget, ved at følge med i udviklingen i fagets brancher, ved at danne grupper af nyuddannede studiekammerater som støtter hinanden i jobsøgningsprocessen og ved at vedligeholde og supplere sin faglige viden gennem kurser, løntilskudsjob og virksomhedspraktikker.
- Man kan dyrke omgangen med sit personlige netværk af familie og venner, hvor man beskæftiger sig med ting, der ikke primært handler om arbejdsløsheden og hvor man får positiv anerkendelse fra de mennesker, der betyder noget for en. Der kan man søge solidaritet, sympati og en bekræftelse af, at man er et normalt menneske med gode kvaliteter, der bare uheldigvis er arbejdsløs lige nu.
- Man kan genvinde kontrollen med sin hverdag og oplevelsen af normalitet, så man undgår de demotiverende indholdsløse dage ved at skabe en ny struktur, hvor man stiller krav til sig selv. Det kan være ved daglige besøg i motionscenteret, ved at fastholde sit engagement i interesser og fritidsaktiviteter som sport, musik eller frivilligt socialt arbejde, ved at skemalægge sin jobsøgningsproces så man fastholder sin arbejdsdisciplin, ved at hjælpe vennerne når de har behov for det eller ved at prioritere samværet med familien.

Hvordan får man et fagligt netværk med adgang til arbejdspladserne?

Fælles for flere af deltagerne er en forståelse af, at det faglige netværk, der for alvor kan forbedre dine jobmuligheder, er det du får blandt kollegaer og samarbejdspartnere gennem en faglig relevant ansættelse inden for dit faglige felt.

Ida peger for eksempel på, at hendes ansættelse i en løntilskudsstilling gav hende et nyt netværk blandt fagets praktikere, der stadig hjælper hende på forskellig vis: ved at sende hende relevante stillingsopslag, ved at give hende mulighed for at markere sig i fagmiljøet gennem oplæg og ved at give hende en basis for at gøre en opsøgende indsats over for potentielle arbejdspladser. Dermed bliver de tidligere kollegaers gode erindringer om hende en investering i en fremtidig karriere.

³ Akademikernes Centralorganisation (2010): Det frie valg eller det frie fald?, s. 50-51.

Som modsætning til det kan man pege på Mettes oplevelse af, at kollegaerne på arbejdsstedet ganske vist syntes, at hun var rar at have ansat med løntilskud, men at situationen bar præg af, at hendes chance for at få en mere permanent ansættelse afhang af et barberet budget og derfor ikke var store. På den baggrund følte hun sig ikke rigtig som en af kollegaerne, som hun i øvrigt var overuddannet i forhold til. Og resultatet blev, at løntilskudsstillingen ikke førte til, at hun fik et netværk med mere potentiale for at hjælpe hende med at finde arbejde.

Mettes oplevelse synes at pege på en svaghed, som kan være indbygget i virksomhedspraktikkerne og løntilskudsstillingernes begrænsede tidsperspektiv. Når man kun er på arbejdspladsen med en kortvarig og løs tilknytning, er det svært at blive en integreret og respekteret del af arbejdspladsen, så man får adgang til de faglige og personlige netværk, der kan hjælpe en med at skabe en karriere.

I udgangspunktet er netværksopbygning og udveksling af tjenester og gentjenester i netværk ofte baseret på den enkeltes vurdering af, hvordan man selv får det bedst mulige ud af sine personlige ressourcer og kontakter. Det gør det sandsynligt, at det for den fastansatte kan være svært at se begrundelsen for, hvorfor man skal investere sin tid og sine ressourcer i at hjælpe en løntilskudsansat eller en virksomhedspraktikant, der alligevel ikke er her om lidt, når man i stedet kunne bruge kræfterne på at styrke sit netværk til de fastansatte kollegaer.

Hertil kan man lægge, at en del af undersøgelsens deltagere er ganske kritiske over for selve løntilskudskonceptet, fordi de oplever, at især offentlige arbejdspladser spekulerer i at erstatte faste arbejdspladser med billigere kortvarige løntilskudsansættelser. Det fremmer heller ikke kollegaernes motivation til at støtte op omkring de løntilskudsansatte.

Det faglige netværk med studiekammeraterne

Som alternativ eller supplement til det personlige netværk til folk, der arbejder inden for fagfeltet, har flere af undersøgelsens deltagere brugt deres tidligere studiekammerater til at opbygge et fagligt relevant netværk.

Deltagerne peger på flere forskellige positive effekter af at have et godt netværk til de tidligere studiekammerater:

- Netværket hjælper en med at fastholde en tilværelse som et normalt, socialt væsen (Jane og Mia).
- Netværket kan diskutere og udveksle stillingsopslag og gode erfaringer med, hvordan man skriver jobansøgninger og forbereder sig til samtaler (Jane, Lars, Louise og Ida).
- Man bakker hinanden op og støtter hinanden, når det er svært – og man glædes og får nyt håb, når man ser kammeraterne finder arbejde (Katrine, Louise, Mia og Ida)
- Hvis man hjælper dem nu, kan de hjælpe en senere, efterhånden som de kommer i arbejde, bl.a. ved at holde en opdateret på udviklingen i de forskellige dele af ens branche gennem kaffesnakke,

ved at lade en besøge deres virksomheder og ved at omtale en de rette steder for personer der kan hjælpe med at finde arbejde (Jane og Lars).

Disse punkter peger på, hvordan en generation af nyuddannede kan hjælpe hinanden med at håndtere arbejdsløsheden. Men samtidig peger flere af deltagerne på, at man samtidig er konkurrenter til de samme jobs og at der, med Mias formulering, kan være et ubehageligt element af misundelse, der får en til at føle, at det er snyd, at andre får arbejde, når man ikke selv gør. Af samme årsag peger Anna på, at hun hader facebook-opdateringer fra venner, der er kommet i arbejde. Katrine svarer, at det kan være svært at støtte hinanden i stedet for at holde hinanden nede, for oplevelsen af intern konkurrence og følelsen af at være kørt ud på et personligt sidespor fremmer ikke det bedste i en.

Der kan altså være tale om en svær balancegang mellem på den ene side at støtte hinanden og fællesskabet og på den anden side Annas konstatering af, at man kan blive egoistisk, når der er afgørende ting som et stærkt netværk til arbejdsmarkedet på spil.

Hvordan bruger man sit netværk på en værdig måde?

Flere af deltagerne i undersøgelsen har oplevet personlige barrierer i forhold til at bruge deres netværk til at finde arbejde. Det kan være svært at aktivere sit netværk og sige "jeg er arbejdsløs" uden at føle, at man enten kynisk udnytter netværket eller at man taber værdighed ved at opleve sig selv som en taber, der må plage andre om at finde et job til en. På samme måde som oplevelsen af, at beskæftigelsessystemet fratager en kontrollen over ens eget liv, kan følelsen af at være afhængig af ens netværk opleves som en skarp kontrast til ens selvopfattelse som en uafhængig, stærk og selvstændig person, der er i stand til at tage hånd om sine egne problemer.

Katrine og Mia reflekterer over, at man er nødt til at tage et opgør med denne oplevelse, hvis man vil bruge sit netværk effektivt. Man må overvinde sin modstand mod at være fræk og pågående, så man tør fortælle dem, at man har brug for deres hjælp. Jane forholder sig til situationen ved at pege på, at hun gerne hjælper andre i sit netværk med at finde arbejde i forventning om, at netværket så også kan hjælpe hende. Det peger på, at det er vigtigt at have netværksrelationer, hvor man kan skabe en følelse af balance i regnskabet, fordi man ikke kun skal modtage, men også selv kan yde noget værdifuldt, fx ved at hjælpe andre arbejdssøgende.

Omgangskredsens opbakning og de besværlige spørgsmål

Deltagerne i undersøgelsen peger generelt på, at deres omgangskreds er vigtige for, at man kan fastholde sit sociale tilhørsforhold og oplevelsen af at være en normal person i den pressede situation, som arbejdsløsheden skaber. For eksempel svarer Lars, at samværet med familien og det at hjælpe vennerne, når de har brug for det, er en vigtig måde at give hverdagen struktur og normalitet. Og Mia fortæller, at det er en lettelse, når omgangskredsen forstår, at det ikke er ens egen skyld, at man er arbejdsløs.

Omvendt peger flere af deltagerne på, at det er en udfordring at bevare en normalt og rart forhold til familien og omgangskredsen, hvis de ikke forstår ens situation som arbejdsløs eller hele tiden fokuserer på arbejdsløsheden når man taler med dem.

Janes omgangskreds er et eksempel. De er meget velmenende, men deres konstante spørgsmål – ”Har du fået søgt nogen jobs?” ”Er der sket noget nyt?” ”Har du fået arbejde?” – er irriterende, fordi det giver hende dårlig samvittighed og fastholder hende i, at hun først og fremmest er arbejdsløs. Spørgsmålene er udtryk for velmenende interesse, men de kan somme tider blive for meget og lægge for meget pres på hende. Efterhånden har familien forstået, at de ikke skal rode for meget rundt i det; hvis hun har noget, hun ønsker at fortælle om sin arbejdssituation, skal hun nok fortælle dem det.

Katrine oplever, at hendes familie bakker hende op, men at den samtidig er med til at nedbryde hende med de mange kommentarer og råd, hun ikke rigtig kan bruge til noget: ”Det er da også mærkeligt, at du ikke kan få arbejde”, ”Du skal også bare...”. Det er ikke med til at holde selvværdet oppe, når hun oplever, at hendes familie sætter spørgsmålstejn ved, om hun nu gør det godt nok i sin jobsøgning.

Ida peger på, at man også i forhold til familien kan føle et tab af ligeværdighed, eksempelvis når man sammenligner sig med sine søskende, der begge har arbejde. Konkret kommer det blandt andet til udtryk, når hun ikke kan deltage i familieferien på samme måde som dem, fordi hun er bundet af beskæftigelsessystemets krav eller ikke har økonomisk råderum til det.

På den ene side kan det nære netværk – familien, vennerne og omgangskredsen – have en stærk positiv betydning, når de modvirker, at den arbejdsløse bliver ensom eller socialt isoleret, fordi de tilbyder et fællesskab, man kan være med i og hente personlig anerkendelse og bekræftelse uanset om man har arbejde eller ej. Det fællesskab sætter fokus på, at den arbejdsløse har andre kvaliteter og andet vigtigt livsindhold end det, som fokuserer på arbejdsløsheden. Og de kan give en solidaritet og opbakning, der gør det lettere for den arbejdsløse at bevare sin selvspekt og selvtillid.

På den anden side kan det nære netværk kan også opleves som en negativ faktor, hvis de fokuserer for meget på problemet omkring arbejdsløsheden og insisterer på at sætte det på dagsordenen hele tiden. Dermed kan de være med til at forstærke arbejdsløsheden som det definerende træk ved personen, så der hele tiden er fokus på problemet og sjældent er mulighed for at foretage sig noget socialt, hvor der er noget helt andet og mere positivt på dagsordenen.